

บทที่ 1

บทนำ

1.1 สภาพการณ์และปัญหา

ในอดีตครอบครัวไทยมีลักษณะเป็นครอบครัวใหญ่มีสมาชิกอยู่รวมกันหลายคน และหลายช่วงชั้น เช่น มีปู่ย่า หรือตายาย พ่อแม่ ลูก และอาจมีญาติคนอื่นอยู่อาศัยด้วยกัน เช่น ลุงป้า น้าอา ฯลฯ ระยะเวลาที่ผ่านมา สังคมไทยเปลี่ยนแปลงสู่ความทันสมัยจากสังคมเกษตรกรรม สู่สังคมกึ่งอุตสาหกรรม จากสภาพการอยู่อาศัยเป็นสังคมชุมชน สู่ลักษณะการอยู่อาศัยในสังคมเมือง สภาพครอบครัวจึงเปลี่ยนแปลงไป ครอบครัวขนาดใหญ่มีสัดส่วนลดลง ขณะที่เกิดลักษณะครอบครัวเดี่ยวที่ประกอบด้วยพ่อแม่ลูกมากขึ้น นอกจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพครอบครัว จากครอบครัวขนาดใหญ่เป็นครอบครัวเดี่ยวแล้ว ปรากฏการณ์ที่เกิดกับคนไทยอันสืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมอันรวมไปถึงทัศนคติ สถานภาพ บทบาทและค่านิยมของคนไทยคือ การที่คนไทยทั้งหญิงและชายตัดสินใจแต่งงานช้าลง ในอดีตผู้ชายไทยส่วนใหญ่จะแต่งงานเมื่ออายุ 25 - 29 ปี ส่วนผู้หญิงจะแต่งงานประมาณอายุ 20 - 24 ปี แต่ตัวเลขจากสำมะโนประชากรในปี พ.ศ.2513 พบว่าผู้หญิงไทยมีอายุเฉลี่ยเมื่อแรกสมรส 22 ปี และเพิ่มเป็น 23.5 ปี ใน พ.ศ.2533 ส่วนผู้ชายไทยเพิ่มจาก 24.4 ปี ใน พ.ศ.2513 เป็น 25.9 ปี ใน พ.ศ.2533 (ฉัญชลี วรางค์รัตน์ ใน สถาบันวิจัยประชากรและสังคม, ฉบับที่ 4, 2541 : 3)

จากข้อมูลดังกล่าว ยังแสดงให้เห็นสัดส่วนที่เปลี่ยนแปลงไปของผู้มีสถานภาพโสด ในปี พ.ศ.2503 มีสัดส่วนของผู้เป็นโสดร้อยละ 29.5 เพิ่มเป็นร้อยละ 30.3 ในปี พ.ศ.2533 โดยเฉพาะสตรี จากการวิเคราะห์ของโจนส์ (Jones, 1995 อ้างใน วาสนา อิมเอม , 2541 : 1) ที่ศึกษาเรื่องผู้หญิงโสดจากประเทศต่าง ๆ ในเอเชีย ตะวันออกและตะวันออกเฉียงใต้ โดยใช้ข้อมูลจากการสำรวจสำมะโนประชากรพบว่า ในปี พ.ศ. 2533 ผู้หญิงไทยในช่วงอายุ 30 - 34 ปี ยังเป็นโสดถึงร้อยละ 14.1 ซึ่งเป็นตัวเลขที่สูงที่สุดเมื่อเทียบกับคนกลุ่มอายุเดียวกันในญี่ปุ่น ไต้หวัน เกาหลี อินโดนีเซียและฟิลิปปินส์ โดยผู้หญิงเฉพาะในกรุงเทพมหานครในวันนี้ ยังครองตัวเป็นโสดถึงร้อยละ 29.4 ขณะที่สิงคโปร์มีร้อยละ 22.3

ประเด็นการเพิ่มขึ้นของสัดส่วนสตรีโสดในสังคมไทยถูกหยิบยกขึ้นมาพูดกันเมื่อไม่นานมานี้ โดยให้ความสำคัญกับสภาวะความเป็นโสดของสตรีใน 4 ประเด็น

ประเด็นแรก ในแง่ของนักประชากรศาสตร์ ซึ่งให้ความสนใจในเรื่องสถานภาพสมรสในแง่ของการคาดประมาณอัตราการเกิด อัตราการเพิ่มประชากร การที่หญิงชายตัดสินใจ

แต่งงานช้าลง หรือการที่สตรีไทยตัดสินใจเป็นโสดมากขึ้น ย่อมเป็นผลกระทบต่ออัตราการเกิดของสมาชิกรุ่นใหม่ของสังคม (อัญชลี วรวัชรรัตน์, อ้างแล้ว)

ประเด็นที่สอง ในแง่ของสวัสดิการครอบครัว ปีทมา อมรศิริสมบุรณ์ (ในสมาคมนักประชากร, 2535 : 220) ทำการวิจัยเรื่องภาพรวมของคนแก่ที่อยู่คนเดียวในสังคมไทย พบว่าในปี 2532 มีผู้หญิงสูงอายุที่ต้องอยู่คนเดียวในครัวเรือนจำนวนสูงถึง 220,000 คน และในกลุ่มนี้ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุที่มีสถานภาพสมรสและเป็นหม้ายหรือหย่าร้าง อย่างไรก็ตามก็ยังพบผู้สูงอายุที่เป็นโสด ซึ่งจะมีสภาพที่น่าเป็นห่วงมากกว่ากลุ่มสมรส หม้ายหรือหย่า เนื่องจากคนโสดไม่มีลูกหลานคอยดูแล ข้อสำคัญคือผู้สูงอายุโสดที่อยู่คนเดียวนี้เป็นผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย

ประเด็นนี้ จึงเป็นคำถามของกลุ่มนักสวัสดิการสังคมว่า คนโสดจะมีชีวิตอยู่อย่างมีสวัสดิภาพได้อย่างไร มีปัจจัยอะไรที่จะเอื้อต่อการอยู่เป็นโสด และจะมีเครือข่ายเกื้อหนุนคนโสดได้อย่างไร โดยเฉพาะเมื่อคนโสดเหล่านี้อยู่ในวัยสูงอายุ

ประเด็นที่สาม ในแง่ของนักครอบครัวศึกษา ที่มุ่งเน้นความมั่นคงของครอบครัว โดยในอดีตโครงสร้างของครอบครัวส่วนใหญ่คือครอบครัวที่ประกอบไปด้วยพ่อ แม่ ลูก ซึ่งพ่อแม่มีสถานภาพสมรสเป็นผู้สมรส แต่ในปัจจุบันมีสถานการณ์ที่ปรากฏให้เห็นรวมทั้งมีการค้นพบในการวิจัยเพิ่มขึ้นถึงกลุ่มหญิงชายที่มีสถานภาพสมรสโสด แต่รายงานว่ามิสามีหรือภรรยาโดยไม่ได้สมรส (จดทะเบียน) ซึ่งเป็นคำถามที่นักครอบครัวศึกษาสนใจในแง่ที่ว่า การอยู่ด้วยกันของคนโสดนี้จะเป็นการทดลองอยู่กันก่อนแต่งงาน ซึ่งหากมีความพร้อมก็จะทำการสมรสและพัฒนาความมั่นคงในครอบครัวต่อไป หรือเป็นคนโสดที่นิยมการเปลี่ยนคู่ไปเรื่อย ๆ โดยปราศจากการพึงพิงกันอย่างแท้จริง เมื่อไม่พอใจก็เลิกกันไป กลุ่มหลังนี้หากไม่ประสบความสำเร็จในการทดลองใช้ชีวิตคู่หรือในการเลือกคู่ ก็จะต้องเข้าสู่ชีวิตโสดถาวรในที่สุด ทั้ง ๆ ที่อาจจะไม่มีความพร้อมเท่าที่ควรก็ได้

ประเด็นที่สี่ เป็นประเด็นในแง่พฤติกรรมศาสตร์ คือ กลุ่มคนโสดเหล่านี้มีค่านิยมต่อการดำรงชีวิตอย่างไร มีทัศนคติต่อชีวิตสมรสและชีวิตโสดอย่างไร ซึ่ง อัญชลี วรวัชรรัตน์ (ในสมาคมนักประชากรไทย, 2540 : 82 - 83) ศึกษาการเปลี่ยนแปลงภาวะสมรสในประเทศไทย พบว่าคนโสดวัย 30 - 34 ปี ซึ่งมีสัดส่วนร้อยละ 30 ของประชากร สัดส่วนสูงถึงร้อยละ 70 มีทัศนคติที่ดีต่อการมีชีวิตคู่ แต่ปัจจัยทางด้านการศึกษา โดยเฉพาะกับเพศหญิงทำให้คนโสดกลุ่มนี้ยังคงมีชีวิตโสดอยู่ ซึ่งเกสต์และตัน (Guest and Tan, 1994 อ้างใน วาสนา อิมเอม , 2541 : 1) ศึกษาข้อมูลจากสัมภาษณ์ประชากรพบว่าประชากรวัย 40 - 44 ปี ที่ยังเป็นโสด ซึ่งน่าจะมีสภาพเป็นโสดถาวร มีสัดส่วนที่แตกต่างระหว่างหญิงชายอย่างมาก คือ กลุ่มที่จบการศึกษาสูงกว่ามัธยมศึกษา

ตอนปลายเป็นหญิงโสดร้อยละ 19 และชายโสดเพียงร้อยละ 7 ข้อมูลสองด้านนี้น่าจะทำให้เกิดคำถามว่า คนโสดวัย 30 - 34 ปี สัดส่วนสูงมาก ที่มีทัศนคติที่ดีต่อการแต่งงาน แต่จากสภาวะการแต่งงานที่เปลี่ยนแปลงไป เมื่อพ้นวัย 34 ปีขึ้นไป หญิงชายก็ยังมี การตัดสินใจแต่งงานได้อยู่ จนถึงวัยใกล้ 40 ปี หรือ 40 ปีต้นๆ คนกลุ่มนี้จึงจะมีสภาพโสดถาวร ซึ่งอาจจะ เป็นกลุ่มที่มีทัศนคติที่ดีต่อการแต่งงานก็ได้ แต่ปัจจัยด้านการศึกษาทำให้คนโสด โดยเฉพาะสตรีโสดไม่อาจเข้าสู่สภาพการแต่งงานได้ ประเด็นนี้มีความสำคัญยิ่ง นิภาวรรณ กิริยะ (2534 : บทคัดย่อ) ทำการวิจัยการเห็นคุณค่าในตนเองของสตรีพบว่า สตรีโสดที่อยู่เป็นโสดด้วยความสมัครใจเห็นคุณค่าในตนเองสูงกว่า สตรีที่เป็นโสดโดยไม่สมัครใจ และการเห็นคุณค่าในตนเองนี้จะลดระดับลงเรื่อยๆ ตามการเพิ่มขึ้นของอายุ โดยเฉพาะสตรีที่มีการศึกษาไม่สูง (ต่ำกว่าปริญญาตรี)

จะเห็นว่าสตรีกลุ่มที่เป็นโสดมีความจำเป็นที่จะต้องมีการเตรียมตัวทางด้านจิตใจ และด้านอื่น ๆ ให้พร้อมก่อนที่จะเข้าสู่ชีวิตโสด ควรมีทัศนคติที่เหมาะสมต่อการดำรงชีวิต มีบุคลิกภาพที่เอื้อต่อการเป็นโสด รวมไปถึงการสร้างเครือข่ายหรือการสนับสนุนทางสังคมที่เหมาะสม จึงจะสามารถครองชีวิตโสดอย่างมีความสุขได้ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจจะศึกษาแง่มุมต่าง ๆ ของการใช้ชีวิตโสดของสตรี โดยกำหนดจะศึกษากลุ่มสตรีโสดในกรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีสัดส่วนของสตรีโสดสูงที่สุดในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

1.2 วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษารูปแบบการเป็นโสดของสตรีโสดในกรุงเทพมหานคร
2. เพื่อเปรียบเทียบความแตกต่างของการสนับสนุนทางสังคมของสตรีที่ใช้ชีวิตโสดรูปแบบต่าง ๆ
3. เพื่อเปรียบเทียบความแตกต่างของปัจจัยด้านจิตใจ ได้แก่ ทัศนคติต่อการสมรส การเห็นคุณค่าในตนและการเชื่ออำนาจในตน ระหว่างสตรีที่ใช้ชีวิตโสดรูปแบบต่าง ๆ
4. เพื่อศึกษาอิทธิพลของปัจจัยด้านจิตใจ การสนับสนุนทางสังคมและปัจจัยด้านชีวสังคมที่มีต่อการเป็นโสดรูปแบบต่าง ๆ

1.3 ขอบเขตของการศึกษา

การศึกษาชีวิตการเป็นโสดครั้งนี้ ศึกษาเฉพาะสตรีโสดที่มีอายุระหว่าง 25 - 50 ปี ซึ่งอาศัยอยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร

1.4 นิยามศัพท์

สตรีโสด	หมายถึง	สตรีที่อยู่คนเดียว ไม่มีคู่ ทั้งที่ไม่เคยสมรสมาก่อน และผู้ที่เคยสมรส แต่ปัจจุบันนี้อยู่คนเดียวโดยไม่มีคู่ครอง ทั้งที่เปิดเผยและไม่เปิดเผย
การเป็นโสด	หมายถึง	การตัดสินใจของสตรีที่อยู่เป็นโสด โดยแบ่งเป็นกลุ่มที่สมัครใจหรือไม่สมัครใจจะอยู่เป็นโสดเพียงชั่วคราว และกลุ่มที่สมัครใจหรือไม่สมัครใจที่จะเป็นโสดถาวร
การเป็นโสดชั่วคราว	หมายถึง	สตรีที่สมัครใจจะเป็นโสดเพียงชั่วคราว เป็นผู้ที่ไม่เคยแต่งงานมาก่อนและมีความต้องการเลื่อนระยะเวลาแต่งงานออกไปอีกช่วงระยะเวลาหนึ่ง รวมทั้งสตรีที่หย่าร้างและยังไม่ต้องการที่จะแต่งงานอีกครั้งในช่วงเวลานี้
การเป็นโสดถาวร	หมายถึง	สตรีที่เป็นโสด ทั้งที่เคยแต่งงานมาแล้วและยังไม่เคยแต่งงาน และจะไม่แต่งงานอีก
การเป็นโสดโดยสมัครใจ	หมายถึง	สตรีผู้ที่ไม่เคยแต่งงานหรือเคยแต่งงานมาก่อน แต่ปัจจุบันอยู่ในสภาพโสด และหยุดการมองหาคู่ชั่วคราวระยะเวลาหนึ่ง หรือสตรีผู้ que เลือกใช้ชีวิตโสด โดยมีแนวคิดตรงข้ามกับการแต่งงาน
การเป็นโสดโดยไม่สมัครใจ	หมายถึง	สตรีผู้ไม่เคยแต่งงานมาก่อน หรือเคยแต่งงานมาแล้วแต่ปัจจุบันไม่มีคู่ และยังคงต้องการแต่งงานอยู่ แต่หาคู่ไม่ได้
การเชื่ออำนาจในตน	หมายถึง	ความเชื่อหรือทัศนคติของบุคคล ที่รับรู้ว่าคุณภาพ หรือผลการกระทำของตนเอง เกิดจากทักษะ ความชำนาญ หรือความสามารถของตน มิได้เกิดจากโชคชะตาบันดาลให้เป็นไป
การเห็นคุณค่าในตนเอง	หมายถึง	ความภูมิใจในตนเอง เป็นการเรียนรู้ปรากฏการณ์และกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต รวมไปถึงการมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมของแต่ละบุคคล โดยเริ่มตันจากครอบครัวของตนรวมถึงบุคคลอื่น ๆ

ทัศนคติต่อการสมรส หมายถึง ความเข้าใจและความรู้สึกนึกคิดของบุคคลที่มีต่อการสมรส ทั้งที่เกี่ยวกับการตัดสินใจและสภาพที่บุคคลต้องเผชิญ

การสนับสนุนทางสังคมของสตรีที่ใช้ชีวิตโสด

หมายถึง การที่สตรีโสดมีการปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ๆ มีการแลกเปลี่ยนสิ่งของ ข้อมูลข่าวสาร รวมทั้งได้รับความรัก ความเป็นเพื่อน ความอบอุ่นทางจิตใจ และความช่วยเหลืออื่น โดยามที่ต้องการ ในที่นี้จะศึกษาการสนับสนุนทางสังคมจาก 2 แหล่ง คือ จากครอบครัวและเพื่อน

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ทราบรูปแบบการใช้ชีวิตโสด การเห็นคุณค่าในตน การเชื่ออำนาจในตน และทัศนคติต่อการเป็นโสด ที่มีอิทธิพลต่อการเป็นโสดของสตรี
2. เป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้ในการจัดสวัสดิการแก่สตรีที่เป็นโสดในอนาคต
3. ใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการศึกษาวิจัยต่อไป